

2ο Ίεροψαλτικό Συνέδριο Κρήτης,
Ἡ Ψαλπικὴ Τέχνη στὴ Σύγχρονη Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Κοινωνικὴ Πραγματικότητα
Χανιά, 2-4 Δεκεμβρίου 2016

Κωνσταντῖνος Χαρίλ. Καραγκούνης

Ἐπίκουρος Καθηγητὴς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
Διευθυντὴς τοῦ Τομέα Ψαλπικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου.
Δ/ση Κατοικίας: Ἀμοργοῦ 6B - Τ.Κ. 38500, Βόλος - Τηλ. Κινητό: 6947774647 - E-mail: kxkaragounis8@gmail.com

ΤΟ «ΟΛΟΝ» ΚΑΙ ΤΑ «ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ» ΣΤΗΝ ΨΑΛΤΙΚΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ἡ ἀνανέωση, ἀναμόρφωση, ἴσως - ἴσως ἡ ἀποκατάσταση τῆς Ψαλμωδίας ὡς λατρευτικῆς τέχνης, δὲν μπορεῖ νὰ γίνει μόνο ἀπὸ τὴ βαθιὰ καὶ εὐρεῖα γνώση τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς, τῆς ἱστορίας ἢ τῆς παλαιογραφίας, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ, πρῶτα ἀπ' ὅλα, τὴ μελέτη καὶ τὴν υἰοθέτηση τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων τῆς Ψαλμωδίας, ὅπως αὐτὲς παραδίδονται ἀπὸ τὸν Κυριακὸ, ἀποστολικὸ καὶ πατερικὸ λόγο. Ἄραγε, ὑπάρχει ἓνα "ὄλον" στὴν Ψαλπικὴ καὶ τί εἶναι αὐτό; Ποιὰ εἶναι τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα ποῦ συνθέτουν τὸ "ὄλον" στὴν Ψαλμωδία; Πῶς συσχετίζεται ἡ Ψαλμωδία ὡς "ὄλον", μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «'Ολου» στὴν Ὁρθόδοξο θεολογία;

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Πανοσιολογιώτατοι καὶ αἰδεσιμολογιώτατοι Πατέρες,
ἔλλογιμώτατοι καὶ μουσικολογιώτατοι κ. κ. συνάδελφοι, μέλη τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ συνεδρίου καὶ λοιποὶ ἔλλογιμώτατοι κ. κ. Καθηγητὲς, ἰδίως τῆς ἀδελφοῦ Πατριαρχικῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κρήτης,

ἀξιότιμοι μουσικώτατοι κ. κ. Πρόεδροι τῶν Ίεροψαλτικῶν Σωματείων τῆς Κρήτης καὶ μέλη τῶν ΔΣ αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ μέλη τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ συνεδρίου,
μουσικολογιώτατοι τιμώμενοι εἰς τὸ παρὸν συνέδριο,
μουσικώτατοι καθηγητὲς τῆς Ψαλπικῆς Τέχνης καὶ λοιποὶ συνάδελφοι ἱεροψάλτες,
κυρίες καὶ κύριοι,

ἐπιτρέψτε μου, πρὶν ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο, νὰ ἐπιβραβεύσω καὶ συγχαρῶ τοὺς ἐμπνευστὲς τοῦ συνεδρίου, ὅσους ἐργάστηκαν γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ συνεχίζουν νὰ κοπιᾶζουσι γιὰ τὴν διεξαγωγὴν του, ἔπειτα δὲ νὰ εὐχαριστήσω εὐλικρινῶς καὶ νὰ ἐκφράσω εὐγνωμοσύνην γιὰ τὴν τιμὴν ποὺ μοῦ γίνεται νὰ συμμετέχω σὲ αὐτὸ καὶ ὡς μέλος τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἰδιαιτέρως, ἀναπαύομαι καὶ χαίρω γιὰ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ συνέδριο, ἂν καὶ ἄρχισεν νὰ σχεδιάζεται ἀπὸ ἱεροψαλτικοὺς φορεῖς ὡς ἱεροψαλτικόν, ὀλοκληρώνεται ὡς ἐπιστημονικόν, ἔχοντας ἤδη θίξει πολλὰ καὶ ἀξιόλογα ζητήματα, ποὺ ἀπασχολοῦν τὴν γενικότερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα περὶ τὴν Ψαλπικὴν. Αὐτὸ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη

τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας εὐρίσκει, ἐπιτέλους, ἐρείσματα στὸν ἱεροψαλμικό κόσμο, μάλιστα τῆς μεγαλονήσου Κρήτης καὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς, στὸν ἱεροψαλμικό κόσμο, ὁ ὁποῖος, πλέον, ἀναζητᾶ αὐθεντικότερες καὶ γνησιότερες μορφές καὶ δομές ἐκφράσεως τῆς λατρευτικῆς μουσικῆς τῆς μίας, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

ΑΝΤΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

Προσωπικῶς, ἐπέλεξα θέμα ὄχι ἀκραιφνῶς μουσικολογικό ὑπὸ τὴν στενὴ ἔννοια τοῦ ὄρου· στρέφομαι τακτικὰ στὴν θεολογικὴ ἀνάλυση τοῦ πράγματος, διότι εἶμαι ἀπολύτως πεπεισμένος, ὅτι ἡ ἀνανέωση, ἀναμόρφωση, ἴσως καὶ ἀποκατάσταση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ὡς λατρευτικῆς τέχνης, δὲν δύναται νὰ ἐπέλθουν μόνον ἀπὸ τὴν εἰς βάθος καὶ πλάτος γνώση τῆς μουσικῆς θεωρίας, τῆς ἱστορίας ἢ τῆς παλαιογραφίας τῆς· ἀπαιτεῖται, πρωτίστως καὶ κυρίως, μελέτη καὶ υἰοθέτηση τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων τῆς Ψαλμωδίας, ὅπως αὐτὲς παραδίδονται ἀπὸ τὸν κυριακό, τὸν ἀποστολικὸ καὶ τὸν πατερικὸ λόγο. Αὐτὸς ὁ λόγος / Λόγος εἶναι ἡ πρώτη καὶ κυρία Παράδοση καὶ τῆς Ψαλμικῆς ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας¹, πού εἶναι ὁ νέος Παράδεισος τῆς Τρυφῆς, καὶ αὐτὴν τὴν Παράδοση ὀφείλουμε «ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν»² κατὰ τὴν Ψαλμωδίαν καὶ διὰ τῆς Ψαλμωδίας.

Παρακαλῶ, μόνον, ὅσα εἰπωθοῦν ἐν συνεχείᾳ, νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἀπλὴ ὑπόμνηση ἤδη γνωστῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα κατατίθενται στὸ ἐν λόγω συνέδριο ὄχι μὲ διάθεση διδακτικὴ ἢ κηρυκτικὴ· μὴ γένοιτο. Τὸ τονίζω αὐτὸ καὶ παρακαλῶ, μὴ εὐρεθῆ ἔστω ἓνας, νὰ μοῦ καταλογίσει τὸ ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ ἀπόφθεγμα, «Τί γὰρ οἶδας, ὃ οὐκ οἶδαμεν; ἢ τί συνίεις σύ, ὃ οὐ καὶ ἡμεῖς;»³ Οὔτε νὰ εὐρεθῆ κανεὶς νὰ ἀναφωνήσῃ ἐμπαικτικῶς, «ἢ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις;»⁴

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

Μὴ χρονοτριβώντας ἄλλο, θὰ ξεκινήσω, διευκρινίζοντας τὴν ἔννοια «Ὁλον», συμφώνως πρὸς ὅσα κατάφερα νὰ συλλέξω ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο θεολογία καὶ ἔπειτα θὰ ἀποπειραθῶ, νὰ συσχετίσω τὴν ἔννοια τοῦ «Ὁλου» μὲ τὴν λατρευτικὴ Ψαλμωδία. Τὸ πρᾶγμα ὁμοιάζει, κάπως, μὲ ἐκεῖνο τὸ ἀίνιγμα, πού ἔθεσε ὁ Σαμψὼν στοὺς ἐχθρούς του· τὸ «τί βρωτὸν ἐξῆλθεν ἐκ βιβρώσκοντος καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ γλυκύ;» Ἐκεῖνοι μὲν «οὐκ ἠδύναντο ἀπαγγεῖλαι τὸ πρόβλημα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας»⁵, ἡμεῖς δὲ σήμερα, διὰ τῆς Χάριτος, γνωρίζουμε νὰ ἀπαντήσωμε: «Τί γλυκύτερον μέλιτος, καὶ τί ἰσχυρότερον λέοντος;»⁶ ὅπου, «λέων ἰσχυρὸς» ἢ Πίστη, διὰ τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας ἐκφραζομένη, ἐνῶ «μέλι γλυκύτερον» ἢ καθαρὰ εὐχὴ⁷ καὶ ἡ καρδιακὴ Ψαλμωδία.

¹ Ψαλμὸς ριη', 9: «Ἐν τίνι κατορθώσει νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; ἐν τῷ φυλάξασθαι τοὺς λόγους σου.»

² Γένεσις, β', 15: «Καὶ ἔλαβε ὁ Κύριος ὁ Θεὸς τὸ ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν.»

³ Ἰώβ, ιε', 9.

⁴ Βασιλειῶν Α', ι', 11-12: «Καὶ εἶπεν ὁ λαὸς ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· τί τοῦτο τὸ γεγονός τῷ υἱῷ Κίς; ἢ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις; 12 καὶ ἀπεκρίθη τις αὐτῶν καὶ εἶπε· καὶ τίς πατήρ αὐτοῦ; καὶ διὰ τοῦτο ἐγενήθη εἰς παραβολήν, ἢ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις;»

⁵ Κριταί, ιδ', 14: «Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· τί βρωτὸν ἐξῆλθεν ἐκ βιβρώσκοντος καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ γλυκύ; καὶ οὐκ ἠδύναντο ἀπαγγεῖλαι τὸ πρόβλημα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας.»

⁶ Κριταί, ιδ', 18: «Καὶ εἶπαν αὐτῷ οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον· τί γλυκύτερον μέλιτος, καὶ τί ἰσχυρότερον λέοντος;»

⁷ Ἰώβ, ις', 17: «Ἄδικον οὐδὲν ἦν ἐν χερσὶ μου, εὐχὴ δὲ μου καθαρὰ.»

Α'. Τὸ «'Ολον» στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία

Ὡς γνωστόν, ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία ἔχει ἓνα ἰδιάζοντα τρόπο νὰ περιγράφει τὰ τῆς πίστεως. Ἔτσι, ἄλλοτε διατυπώνει τὸ δόγμα καταφατικῶς ἢ θετικῶς, ἄλλοτε ἀποφατικῶς ἢ ἀρνητικῶς καὶ ἄλλοτε καὶ μὲ τοὺς δύο τρόπους συγχρόνως, στὶς περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ ἀνθρώπινη διάνοια ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβει καὶ ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι ἀνεπαρκῆς νὰ διατυπώσει τὴν οὐσία τῆς πίστεως. Ἡ πραγματικότητα ἀλλὰ καὶ ἀναγκαιότητα αὐτοῦ τοῦ γεγονότος εἶναι ἀδιανόητη καὶ ἀσύλληπτη ἀπὸ τὸν ὀρθολογισμό τῆς πάσης φύσεως αἰρέσεως, εἶναι δὲ ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖο, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς δοκιμάζει καὶ πιστοποιεῖ τὴν πίστη τοῦ λαοῦ του⁸. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὅμως, μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ διασφαλίζεται ἡ ἐλευθερία τοῦ προσώπου, καθὼς, ἐὰν ὅλα στὸ δόγμα ἦσαν ἀποκεκαλυμμένα, σαφῆ καὶ κατανοητά, ἡ προαίρεση τοῦ ἀνθρώπου δὲν θὰ ἔπαιζε κανένα ρόλο, ἢ δὲ πίστη θὰ ἦταν προῖον πειθαναγκασμοῦ. Ἔτσι, ὁ ἀνθρώπος ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ προσφέρει στὸν Ἅγιον Τριαδικὸ Θεὸ τὸν πλοῦτον τῶν ἀρετῶν του, κυρίως τῆς ταπεινώσεως, τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ἀγάπης, διὰ τῶν ὁποίων ἀποδέχεται ὁλόκληρο καὶ ὡς «'Ολον» τὸν λόγο / Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἢ -ἀντιθέτως- νὰ ἀποκαλύψει τὸν βόρβορον τῶν παθῶν τῆς φιλαυτίας, τῆς φιληδονίας καὶ τῆς φιλαργυρίας, ποὺ κρύβει ἢ καλλιεργεῖ ἐπιμελῶς ἐντὸς τοῦ ἐγῶ του, πάθη ποὺ ἀπορρίπτουν τὴν πίστη ἢ -χειρότερα- παράγουν μίαν ἰδιάζουσα, αὐτόνομη, ἐπιλεκτικὴ καὶ αὐτοπροσαρμοζόμενη πίστη εἰς βάρους τοῦ «'Ολου».

• **«'Ολον» ἢ πίστη.** Ἦδη, λοιπόν, μὲ ὅσα μόλις εἰπώθηκαν, δόθηκε -ἔστω ἔμμεσα- ἓνας πρῶτος προσδιορισμὸς τοῦ «'Ολου» καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ «καθολικὴ» πίστη. Αὕτη ἀποτελεῖ «'Ολον», διότι δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκπεφρασμένο στὴν Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς, ὁ Ὅποῖος ἀποτελεῖ τὴν «Μία» Ὁδὸν, Ἀλήθεια καὶ Ζωὴν «Μία», ὅχι ἀπὸ τὶς πολλές, ἀλλὰ «Μία» τὴν μόνη. «'Ολον», βεβαίως, ἢ πίστη, ἀλλά, φυσικὰ, μὲ πολλὰ καὶ σύνθετα «ἐπιμέρους» στοιχεῖα ἐκφράσεως καὶ διατυπώσεως, τὰ ὁποῖα, πάντως, σὲ καμμία περίπτωση δὲν ἀναιροῦν ἢ δὲν διασποῦν τὸ «'Ολον». Ὅταν ἀναιροῦν ἢ διασποῦν τὸ «'Ολον», ἀποβαίνουν αἵρεση.

• **«'Ολον» ὁ Ἅγιος Τριαδικὸς Θεὸς καὶ ἡ «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ».** «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ» εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος Τριαδικὸς Θεός, ὁ Ὅποῖος, διὰ τῆς Τριαδικότητος καὶ διὰ τῆς Ἐνότητος τῆς Οὐσίας Του, ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα τὸ μόνον ὄντως «'Ολον». Ἡ φράση τοῦ Κυρίου «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν»⁹ μαρτυρεῖ αὐτὴν τὴν ὑπερβατικὴ γιὰ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ Ἐνότητα - «Ὀλότητα» τῆς «ὁμοουσίου καὶ ἀχωρίστου Τριάδος». Ἡ δὲ διὰ τῆς σωτηρίας εἰσοδος τοῦ πιστοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ στὴν «Βασιλεία» Του, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐνσωμάτωση τοῦ τελευταίου σὲ αὐτὸ τὸ «'Ολον».

• **«'Ολον» ὁ Ἰησοῦς Χριστός.** Τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἀνθρώπος ὁ Κύριος, ἐντούτοις οἱ δύο φύσεις Του εἶναι ἓνα «'Ολον», «ἀσύγχυτον καὶ ἀδιαίρετον» αἰδίως, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ὄντολογικῶς ἐνσώματο Ἀνάληψή Του εἰς τοὺς Οὐρανοὺς.

• **«'Ολον» ἢ Ἁγία Γραφή.** Ἐνα ἐνιαῖο καὶ ἀδιάσπαστο «'Ολον» ἀποτελεῖ ἡ Ἁγία Γραφή, ἐπιμερισμένη σὲ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, αὐτὲς δὲ μὲ τὴν σειρά τους σὲ πολλὰ ἐπιμέρους βιβλία, κεφάλαια, στίχους, ἡμιστίχια καὶ λοιπά. Ἐντούτοις, ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι ἓνα καὶ μοναδικὸ «'Ολον», ἐφόσον, οὔτε ἡ ΠΔ νοεῖται χωρὶς τὴν ΚΔ, οὔτε ἡ ΚΔ κατανοεῖται ἀνευ τῆς ΠΔ, ἀποτελοῦν δὲ συναμφότερες, ἀπὸ τὴν Γένεση ἕως τὴν Ἀποκάλυψιν, τὴν περιγραφὴν τοῦ σχεδίου τῆς Οἰκονομίας τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ πεπτωκότος Ἀδάμ. Καὶ εἶναι «'Ολον» ἢ Ἁγία Γραφή,

⁸ Ματθ., κα', 20 - 22: «Καὶ ἰδόντες οἱ μαθηταὶ ἐθαύμασαν λέγοντες· Πῶς παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ συκὴ; 21 ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε, ἀλλὰ καὶ τῶ ὄρει τούτῳ εἰπῆτε, ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται· 22 καὶ πάντα ὅσα ἐὰν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες, λήψεσθε.»

⁹ Ἰωάν., ι', 30.

διότι είναι όντως θεόπνευστη, διότι είναι ο λόγος του Κυρίου, από τον οποίο δέν δύναται μία «κεραία» ή ένα «γιώτα» να αφαιρεθεί ή να προστεθεί ανά τους αιώνες¹⁰.

- **«Όλον» ή Κυρία Θεοτόκος.** Στην Θεοτόκο εύρίσκεται το «Όλον» τής άρετής, κατά το ανθρωπίνως έφικτόν και, παρά τὰ επιμέρους στοιχεΐα φθοράς, τὰ όποία αναποφεύκτως ύφίσταται ή Μαρία στον έπίγειο βίο της (γήρανση, κοίμηση), διατηρεί «άδιαφθόρως» αυτό το «Όλον» τής άρετής.

- **«Όλον» ή Έκκλησία του Χριστού.** Λέγοντας Έκκλησία, συνήθως νοοούμε τὰ επιμέρους στοιχεΐα τής Έκκλησίας, Ναούς, τοπικές Έκκλησίες ή την «κατ' οίκον» Έκκλησία, όμως, ή Έκκλησία ως «Όλον» δέν είναι άλλο από αυτόν τον Άγιο Τριαδικό Θεό, ο όποϊός διευρύνει αυτήν διαρκώς με τὰ πνευματικά και ύλικά δημιουργήματά του, τους Άγγέλους και τους ανθρώπους, άσχέτως του πότε εγκαθιδρύεται έπί γής ως θεοσύστατος Όργανισμός και «Σώμα Χριστού» ή για να το πω όρθώς, άσχέτως πότε ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται την έπί γής συγκρότηση τής Έκκλησίας (ή έπί γής την συγκρότηση τής Έκκλησίας).

- **«Όλον» ή Θεία Λατρεία του Άγιου Τριαδικού Θεού.** Όμοίως, μιλώντας περι τής Θείας Λατρείας, σχεδόν πάντοτε στα επιμέρους αυτής αναφερόμαστε: στις ιερές Άκολουθίες, στα Μυστήρια, στην Θεία Λειτουργία, στην κατά μόνας Λατρεία του Κυρίου, στο τυπικοτελετουργικό αυτής μέρος και, γενικώς, στις λατρευτικές πράξεις μας ή προσφορές μας. Έντούτοις, όλα τὰ άνωτέρω δέν αποτελούν το «Όλον» τής Θείας Λατρείας, αλλά είναι μερικά μόνον στοιχεΐα, τὰ όποία ο άνθρωπος με πς εύτελείς δυνάμεις του «προσθέτει» στην άέναο και αιώνιο Λατρεία του Άγιου Τριαδικού Θεού από την Έκκλησία Του, όπως αυτή ήδη περιεγράφη. Για να γίνω λίγο περιγραφικότερος, ο Κύριος λατρεύεται άδιαλείπτως, άκαταπαύστως και άκοιμήτως από τους άγιους Άγγέλους Του και από το τμήμα τής Έκκλησίας Του, το όποϊο συμβατικώς χαρακτηρίζουμε ως «θριαμβεύουσα» Έκκλησία. Λατρεύεται έν χρόνω και θα λατρεύεται άχρόνω και αιωνίως μετά την Δευτέρα Έλευσή Του. Αυτό το όποϊο οι θνητοί άνθρωποι καλούμε Λατρεία, συγκριτικώς (το τονίζω: συγκριτικώς) είναι μερικά μόνον -επιτρέψτε μου την αναίδεια- «σκουπίδια», που έπιρρίπτουμε -ή έστω έπιπροσθέτουμε- στην «καθαρά Λατρεία» του Κυρίου, τὰ όποία, πάντως, ο Πανάγαθος μακροθύμως αποδέχεται. (Έδω έμπήπτει και ή Ψαλμωδία, για την όποία θα κάνω ειδικό λόγο λίγο παρακάτω.) Άκόμη και οι περίφημες βυζαντινές Μονές των Άκοιμήτων -άς μου έπιτραπεί, πάλι, να πω- προσέφεραν μέν μία ένταπικότερη και συστηματικώτερη, μία όλονυχθήμερη έκφραση Λατρείας, αλλά όχι την Λατρεία ως «Όλον». Η Λατρεία ως «Όλον» εκφράζεται έκπληκτικά με τους ψαλμικούς στίχους του ΙΗ΄ Ψαλμού¹¹: «2 Οι ούρανοι διηγούνται δόξαν Θεού, ποίησιν δέ χειρών αυτού αναγγέλλει το στερέωμα. 3 ήμέρα τή ήμέρα έρεύγεται ρήμα, και νύξ νυκτι αναγγέλλει γνώσιν. 4 ούκ εισί λαλιαί ούδε λόγοι, ών ούχι ακούονται αι φωναί αυτών. 5 εις πᾶσαν την γην έξήλθεν ο φθόγγος αυτών και εις τὰ πέρατα τής οικουμένης τὰ ρήματα αυτών...». Σύσσωμη ή Δημιουργία, πνευματική και ύλική, έμφυχη και άψυχη, έμβια και μή, δοξάζει άκαταπαύστως τον Άγιο Τριαδικό Θεό, ή δέ έξάπλωση του Ευαγγελίου «εις πᾶσαν την γην» έχει μία έκπληκτική συνέπεια: Κάθε στιγμή τής άδιαλείπτου ροής του κτιστού χρόνου, καθώς το φώς τής αύγής στιγμή - στιγμή άπλώνεται στην ύφήλιο, διαρκώς ξεκινά μία νέα Θεία Λειτουργία, διαρκώς κάπου προσκομίζεται και κάπου θυσιάζεται «ο Άμνός του Θεού ο

¹⁰ Ματθ., ε', 17 - 19: «Μή νομίσητε ότι ήλθον καταλῦσαι τον νόμον ή τους προφήτας· ούκ ήλθον καταλῦσαι αλλά πληρῶσαι. 18 άμήν γάρ λέγω υμίν, έως αν παρέλθη ο ούρανος και ή γη, ίώτα έν ή μία κεραία ού μή παρέλθη από του νόμου έως αν πάντα γένηται. 19 ός εάν ουν λύση μίαν των έντολων τούτων των έλαχίστων και διδάξη ούτως τους ανθρώπους, έλάχιστος κληθήσεται έν τή βασιλεία των ούρανών· ός δ' αν ποιήση και διδάξη, ούτος μέγας κληθήσεται έν τή βασιλεία των ούρανών.

¹¹ Ψαλμός ιη' (17'), στίχοι 2 - 5. «Είς το τέλος· ψαλμός τῷ Δαυΐδ.»

αίρων την άμαρτίαν του κόσμου»¹² και κάπου άλλου ολοκληρώνεται ή Κοινωνία του πιστού λαού με τον Θεό του. Το «Όλον» της Θείας Λατρείας εκφράζεται με την ακατάπαυστο δοξολογία και Ευχαριστία της Έκκλησίας.

• **Ή Θεία Λειτουργία ως «Όλον».** Έδω δὲ θὰ πολυπραγμονήσω* εἶναι γνωστό, ὅτι ἡ Θεία Λειτουργία εἶναι ὁ χῶρος τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ (τοῦ Οὐρανοῦ Ἄρτου), ὅπου ἀποκαλύπτεται «Όλος» ὁ Χριστός στὸν «ὄλο» ἄνθρωπο καὶ ὅπου προσφέρεται «Όλος» ὁ Χριστός στὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας Του, χωρὶς ποτὲ νὰ δαπανᾶται ἢ νὰ ἐξαντλεῖται, ἐνῶ συνάμα «ὄλος» ὁ πιστός προσλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Χριστό καὶ συσσωματώνεται στὸν Χριστό.

• **«Όλον» ὁ ἄνθρωπος.** Ἀναπόφευκτα, μετὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω, θυμᾶται κανεὶς ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα «ὄλον» καὶ δὲν ἐπιμερίζεται σὲ σῶμα, πνεῦμα καὶ ψυχή. «Όλος» προσλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ Χριστό κατὰ τὴν Θεία Κοινωνία, «ὄλος» θὰ ἀναστηθεῖ κατὰ τὴν Μέλλουσα Κρίση, «ὄλος» θὰ μετέχει τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς αἰώνιου Κολάσεως. Ἄλλως, πῶς θὰ ἦταν τὸ σῶμα μας «ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος»¹³;

Όλα τὰ ἀνωτέρω, ὅσα ἐνδεικτικῶς ἔως τώρα εἰπώθηκαν, καὶ πολλὰ ἀκόμη, εἶναι στοιχεῖα τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας, τοῦ δόγματος, δηλαδή, τὰ ὁποῖα δοκιμάζουν σκληρὰ καὶ σταθμίζουν ἀκριβῶς τὴν πίστη τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιζητοῦν τὴν ματαίωση τοῦ ὀρθολογισμοῦ του καὶ τὴν ἐγκάρδια προσήλωσή του στὸν λόγο / Λόγο τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἀμφισβήτηση, με ὑπακοή, ταπείνωση καὶ ἀγάπη. Αὐτό, ὅμως, δὲν εἶναι κάτι εὔκολο, ἰδιαίτερως κατὰ τὴν μεταπτωτικὴ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ὁ διάβολος ἀπέκτησε ἐξουσίες ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ. Μία ἀπὸ αὐτὲς πὶς ἐξουσίες του εἶναι ἡ πλάνη, διὰ τῆς ἐπιβολῆς πονηρῶν λογισμῶν, ἀκόμη καὶ ἡ πλήρης κυβέρνησις τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλά, καὶ ὁ Θεὸς δὲν ἀφήνει ἔρμαιο τὸ πλάσμα Του. Πέρα ἀπὸ τὴν κορυφαία πράξη «κενώσεως» (τὸ «κέ-», ἐννοεῖται, με ἔψιλον), τὴν ἐνσάρκωση καὶ τὴν σταυρικὴ Του Θυσία, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεργάζεται τὴν σωτηρία τοῦ λαοῦ Του, ἔχει οἰκονομίσει πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παρατηρῶντας καὶ μελετῶντας ὁ ἄνθρωπος, μπορεῖ νὰ ἀνάγεται καὶ νὰ «κατανοεῖ» (φυσικά, τὸ «κατανοεῖ» ἐντὸς εἰσαγωγικῶν) -καλλίτερα, νὰ ὑποψιάζεται, νὰ ὑποπτεῖται- τὴν φύση τοῦ Θεοῦ, ἐφόσον ἐπιθυμεῖ καὶ ἀναζητᾷ κάτι τέτοιο, βεβαίως. Στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ἐμμέσου ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, πολλὰ καὶ ποικίλα, εἶναι διάσπαρτα στὴν δημιουργία καὶ στὴν Ἁγία Γραφή. Ἔχουν ἀναδειχθεῖ ἀπὸ τοὺς ἱερούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοροῦν δὲ καὶ τὸ ἐν λόγῳ τεράστιο θέμα τοῦ «Όλου» στὸ Ὁρθόδοξο δόγμα. Ὡς πολὺ γνωστὰ σὲ ὄλους, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ. Ἄς μου ἐπιτραπεῖ μόνο νὰ σημειώσω, δύο - τρία παραδείγματα:

Ἐξετάζοντας τὴν Δημιουργία, ἡ τεχνολογία τῶν πλέον πρόσφατων αἰῶνων μᾶς διευκόλυνε νὰ ἀνακαλύψουμε τὴν δομὴ τῶν ὑλικῶν σωμάτων, μελετῶντας ἐξουχιστικῶς τὸν λεγόμενο μικρόκοσμο. Πρὶν ἀπὸ μερικοὺς αἰῶνες, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀδυνατοῦσε νὰ διανοηθεῖ, ὅτι μία πέτρα, ἐπὶ παραδείγματι, ἢ ὁποῖα θεωρεῖται καὶ εἶναι ἓνα «ὄλον», μποροῦσε νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατομμύρια μικρότερα σωματίδια. Ὁμοίως, καὶ τὸ ἴδιο τὸ σῶμα του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, στὸν μακρόκοσμο, ἢ ἀνακάλυψη ὄλο περισσοτέρων ἢ ὄλο πρὸ ἀπομακρυσμένων οὐρανίων σωμάτων, παρέχει, ἀνπιστοίχως, ὀλοένα καὶ πλουσιότερη γνώση γιὰ τὰ «ἐπιμέρους» δομικὰ στοιχεῖα τοῦ σύμπαντος, ὡς ἐνὸς «ὄλου». Ἐὰν θελήσουμε νὰ θεολογήσουμε εἰλικρινῶς ἐπ' αὐτῶν τῶν δύο παραδειγμάτων, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δοῦμε σὲ αὐτὰ -ἐκτὸς τῶν ἄλλων- τὴν εὐσπλαγχνία τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ, ὁ Ὅποῖος μᾶς

¹² Ἰωάν., α', 29.

¹³ Κορινθίους Α', στ', 19 - 20: «ἢ οὐκ οἶδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἔστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔστε ἐαυτῶν; 20 ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς.»

παρέχει έρείσματα πίστεως. Μᾶς βοηθᾶ νὰ ἀντληφθοῦμε τὸ Θεῖον ὡς «Ὅλον» μὲ πῖς «ἐπιμέρους» φύσεις Του, δίδοντάς μας ὑπαρκτὰ καὶ κοινῶς ἀποδεκτὰ ὑλικά παραδείγματα. Οὐσιαστικῶς, μᾶς ἀποκαλύπτεται διὰ μέσου αὐτῶν.

Ἄς δοῦμε καὶ ἓνα ἐνδιαφέρον παράδειγμα ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή: Ὁ Κύριος στὴν ΠΔ, στὴν Ἔξοδο συγκεκριμένα, δίδει ὁδηγίες στὸν Μωυσῆ νὰ παρασκευάσει θυμίαμα¹⁴: «Εἶπε Κύριος πρὸς Μωυσήν· λάβε σεαυτῷ ἡδύσματα, στακτὴν, ὄνυχια, χαλβάνην ἡδυσμοῦ καὶ λίβανον διαφανῆ, ἴσον ἴσῳ ἔσται· 35 καὶ ποιήσουσιν ἐν αὐτῷ θυμίαμα, μυρεψικὸν ἔργον μυρεψοῦ, μεμιγμένον, καθαρὸν, ἔργον ἅγιον. 36 καὶ συγκόψῃς ἐκ τούτων λεπτὸν καὶ θήσεις ἀπέναντι τῶν μαρτυρίων ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὅθεν γνωσθήσομαι σοι ἐκεῖθεν· ἅγιον τῶν ἁγίων ἔσται ὑμῖν. 37 θυμίαμα κατὰ τὴν σύνθεσιν ταύτην οὐ ποιήσετε ὑμῖν ἑαυτοῖς· ἁγίασμα ἔσται ὑμῖν Κυρίῳ· 38 ὃς ἂν ποιήσῃ ὡσαύτως ὥστε ὀσφραίνεσθαι ἐν αὐτῷ, ἀπολείται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.» Διαβάζοντας αὐτὴν τὴν περικοπή, ἀναρωπιέται κανεὶς: Γιατί τόσα διαφορετικὰ μυρωδικὰ γιὰ τὴν σύσταση τοῦ θυμιάματος; Δὲν ἀρκοῦσε ἓνα μόνον πολυτίμο ἄρωμα, ἀφορισμένο γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Ἁγίου Σαββαώθ; Πρὸς τί αὐτὴ ἢ «πολυπραγμοσύνη»; Καὶ εἶναι, ἄραγε, ὄντως πολυπραγμοσύνη; Ὁχι, βεβαίως. Πρόκειται γιὰ ἓνα χαρακτηριστικὸ δεῖγμα «ὀλότῃτος» διὰ τῶν ἐπιμέρους. Ἡ ἐνοποίηση τῶν συστατικῶν καὶ ἡ μεταβολὴ τους σὲ κάτι ἄλλο, σὲ «θυμίαμα ἅγιον τῶν ἁγίων» εἶναι ἐργαλεῖο διδασκαλίας τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀποτελεῖ μία καλὴ τύπωση τῆς «ἀσυγχύτου καὶ ἀδιαιρέτου» Οὐσίας τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ, εἰδικῶς μὲ ἐκείνη τὴν ρητὴ ἐντολή, «ἴσον ἴσῳ ἔσται» (!).

Β'. Τὸ «Ὅλον» καὶ τὰ «ἐπιμέρους» στὴν Ὁρθόδοξη Ψαλμωδία

Ὁ Ἅγιος Τριαδικὸς Θεός, λοιπόν, ὁ ἀπερινόητος καὶ ἀνέκφραστος, ἀποκαλύπτεται διὰ τῶν δημιουργημάτων Του καὶ δὲν ἀποκαλύπτεται μόνον ὡς Δημιουργὸς τους, ἀλλὰ διὰ τῶν τυπώσεων ἀποκαλύπτει τὴν ἴδια τὴν Οὐσία Του, προκειμένου νὰ ἐνισχύσει κάπως τὸν πεπερασμένο ἀνθρώπινο νοῦ στὴν κατανόηση καὶ στὴν πίστη. Ἐφόσον ἀναγνωρίζεται δὲ διὰ τῶν δημιουργημάτων Του, ἄρα καὶ διὰ τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης ἀποκαλύπτεται «εἰς τοὺς ἔχοντας ὦτα ἀκούειν». Ὅμως, τί λέγω; Ἡ Ψαλτικὴ εἶναι ἔργον Θεοῦ; Δὲν εἶναι ἀνθρώπινη τέχνη; Ἡ θεόπνευστος ρήση τοῦ Μ. Βασιλείου, τὴν ὁποία ὑπεραγαπῶ καὶ δὲν θὰ κουραστῶ ποτὲ νὰ μνημονεύω στὸν λόγο μου, βεβαιώνει ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰσήγαγε τὴν μουσικὴ στὴν Θεία Λατρεία¹⁵: «Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον δυσάγω-

¹⁴ Ἔξοδος, λ', 34 - 38.

¹⁵ Βλ. Κων/νου Χαριλ. Καραγκούνη, *Ζητήματα Θεολογίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης*, Βόλος 2005, σελ. 18 - 19: «Σὲ κάθε περίπτωση, μάλιστα, οἱ Πατέρες θέτουν τὸ ζήτημα σὲ ἀγιοπνευματικὴ βάση. Ἐφ' ὅσον στὴν Ἐκκλησία τίποτε δὲν χορηγεῖται καὶ δὲν προάγεται χωρὶς τὴν "τελειωτικὴ" δύναμη καὶ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἢ εἰσαγωγή καὶ χρῆση τῆς μουσικῆς στὴν Λατρεία δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελῇ τυχαία πράξη, «ἔργο χειρῶν ἀνθρώπων», ἐπιλογή πρόχειρος καὶ ἀπερίσκεπτος. Ὁ Μ. Βασίλειος εἶναι κατηγορηματικὸς καὶ ἀφοπλιστικὸς (Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τὸν Α' Ψαλμόν*, 1, PG 29, 212.): «Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τὸ πρὸς ἡδονὴν ἐπιρρεπὲς τοῦ ὀρθοῦ βίου καταμελοῦντας ἡμᾶς, τί ποιεῖ; Τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμιξεν, ἵνα τῷ προσηνεῖ καὶ λείψ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λαυθανόντως ὑποδεξόμεθα.» Σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοση: «Ἐπειδὴ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶδε ὅτι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων δύσκολα παιδαγωγεῖται στὴν ἀρετὴ καὶ ὅτι ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι εἴμασθε ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὴν ἡδονὴ καὶ παραμελοῦμε τὸν ὀρθὸ βίον, γι' αὐτὸ τί ἔπραξε; Ἐκανε νὰ ἀναμιχθοῦν τὰ δόγματα καὶ οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεως μὲ τὴν τερπνότητα τῆς μελωδίας, ὥστε, μὲ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ δημιουργεῖ στὴν ἀκοή μας ἢ μουσικὴ, νὰ δεχώμαστε τὴν ὠφέλεια τῶν λόγων (τῶν Ψαλμῶν, τῶν ὕμνων, τῶν τροπαρίων κ.τ.δ.) χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουμε («λαυθανόντως») καὶ χωρὶς νὰ καταβάλουμε ἰδιαιτέρα προσπάθεια.» Βεβαίως, ὁ λόγος τοῦ Μ. Βασιλείου δὲ χρειάζεται περαιτέρω σχόλια: Τὸ Πανάγιον Πνεῦμα εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴν Θεία Λατρεία.»

γον πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τὸ πρὸς ἡδονὴν ἐπιρρεπὲς τοῦ ὀρθοῦ βίου καταμελοῦντας ἡμᾶς, τί ποιεῖ; Τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμειξεν, ἵνα τῶ προσηνεῖ καὶ λείψ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λαυθάνοντως ὑποδεξόμεθα.» Εἶναι αὐτονόητο πῶς, ὅ,τι πράττει ὁ Κύριος -πού, βεβαίως, δὲν τὸ πράττει ἀσκοπῶς- αὐτὸ συγχρόνως καὶ τὸν κρύπτει ἐντὸς του καὶ τὸν ἀποκαλύπτει. Ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἱερὰ Μουσική. Ἡ Ψαλμωδία κρύπτει ἐντὸς της τὸν Κύριο καὶ συνάμα τὸν φανερώνει. Δηλώνει τὸ «Ὅλον» καὶ τὰ «Ἐπιμέρους» Αὐτοῦ μὲ θαυμαστότατον τρόπο.

Ἄς δοῦμε, λοιπὸν, τί ἀποτελεῖ «ὄλον» καὶ τί «ἐπιμέρους» στὴν Ψαλμική Τέχνη:

- **«Ἐπιμέρους» οἱ μουσικοὶ Φθόγγοι, «ὄλον» ἡ Κλίμακα.** Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, τὸ Α καὶ τὸ Ω στὴν Ψαλμική Τέχνη, ὅπως καὶ σὲ κάθε μουσική, εἶναι νὰ ἀρχίσει κανεὶς νὰ ἐκφωνεῖ τοὺς μουσικοὺς Φθόγγους. Αὐτοὶ εἶναι ὅπως τὸ αἷμα σὲ κάθε ζωντανὸ ὄργανισμό: Διατρέχουν ἐσωτερικῶς καὶ μυχίως τὸ σῶμα τοῦ μουσικοῦ μέλους, τὸ θρέφουν καὶ τὸ ζωογονοῦν. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, οἱ Φθόγγοι ἀποτελοῦν τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα μίας Κλίμακος, εἴτε πρόκειται γιὰ 8χορδο, εἴτε γιὰ 5χορδο, 4χορδο ἢ 3χορδο· αὕτη εἶναι τὸ «ὄλον». Ἐν ὀλίγοις· ἐντὸς τῆς Κλίμακος συλλαμβάνεται τὸ Μέλος, ἀπὸ τὴν Κλίμακα γεννᾶται, βαστάζεται καὶ ἀναπτύσσεται τὸ Μέλος καὶ ἐπὶ τῆς Κλίμακος δομεῖται.

Ἀναλογιζόμενοι αὐτό, εὐκόλα ἀναγόμεθα στὸν συσχετισμὸ: Κλίμαξ εἶναι ἡ Κυρία Θεοτόκος, ἡ ὁποία συνέλαβε, ἔτεκε, ἐβάσταξε ἐν κόλποις, ἔθρεψε καὶ ἐπιμελήθηκε τὸ κατεξοχὴν Μέλος αὐτῆς, τὸν Ἐμμανουήλ· Αἷμα ἐκ τοῦ αἵματός της καὶ Σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός της. Μέλος της ἀνθρώπινο ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου καὶ Μέλος εὐήχον, τὸ κροῦον καὶ πᾶλλον τὰς ἀνώμους χορδᾶς τῆς Ἀειπαρθένου. Εἶναι, ἄλλωστε, γνωστὴ καὶ παλαιότατη ἡ προτύπωση τῆς Θεοτόκου ὡς ἐπουρανοῦ Κλίμακος, «δι' ἧς κατέβη ὁ Θεός», «ἡ μετάρουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν»¹⁶. Αὐτὴν τὴν Κλίμακα εἶδε καθεύδων, ὁ διωκόμενος Ἰακώβ, ἔχοντας ἓνα λίθο ὡς προσκέφαλο¹⁷, Αὕτη δέ, «τὴν ὄντως Θεοτόκον», ὡς Κλίμακα ὑμνησαν ἀφειδῶς οἱ πρὸ Χριστοῦ ψαλμωδοὶ καὶ οἱ μετὰ Χριστὸν ποιητές. Ἡ ἄρνηση τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν περὶ τὴν Θεοτόκον εἶναι ἔκπτωσις ἀπὸ τὴν Κλίμακα· μία φρικτὴ παραφωνία, ἐνάντια στὴν συμφωνία καὶ ὁμοφωνία τῆς πίστεως, ὁ δὲ παράφωνος καταβαρᾶθρώνεται σὲ ἀπώλεια.

Στὴν Ψαλμική, ὡς γνωστὸν, ὑπάρχει τὸ φαινόμενο τῶν μουσικῶν Ἐλξεων, τῆς μετακινήσεως, δηλαδὴ, τῶν «φερομένων» Φθόγγων τῆς Κλίμακος πρὸς τοὺς σταθεροὺς, προκειμένου νὰ ἐκφραστοῦν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καλλίτερα τὰ μουσικὰ ἰδιώματα τοῦ Ἦχου. Μάλιστα, οἱ Ἐλξεις διαστηματικῶς εἶναι ἀκαθόριστες καὶ διαφοροποιοῦνται ἀπὸ Σχολὴ σὲ Σχολή, ἀπὸ ψάλτη σὲ ψάλτη καὶ ἀπὸ ἐκτέλεση σὲ ἐκτέλεση ἀκόμη καὶ στὸ ἴδιο πρόσωπο. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ δηλώνει τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν φυσικότητα τῆς κινήσεως ἐντὸς τῆς μουσικῆς Κλίμακος, ἡ ὁποία, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὄχι μόνον δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ ἓνα ἐνιαῖο «ὄλον», ἀλλὰ, ἀποκτῶντας μοναδικὲς ιδιότητες, καθίσταται ἓνα μοναδικὸ «ὄλον». Τὸ γεγονός ἐκφράζει, τυπώνει καὶ ὀφείλεται στὸ πνεῦμα / Πνεῦμα ἐλευθερίας, τὸ ὁποῖο πνέει ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς πὶς ἀγκυλώσεις καὶ πὶς ἐμμονές, ποὺ παρατηροῦνται σὲ ἄλλα θρησκευτικὰ μορφώματα, ἀκόμη καὶ μὲ χριστιανικὴ ἐπικάλυψη.

- **«Ἐπιμέρους» τὰ χρονικὰ στοιχεῖα καὶ οἱ ρυθμικοὶ πόδες, «ὄλον» ὁ Ρυθμὸς.** Ἄνευ Ρυθμοῦ μουσικὴ δὲν νοεῖται. Εἰδικῶς, στὴν ψαλμική παράδοση τῶν δέκα καὶ πλέον τελευταίων αἰώνων δὲν

¹⁶ Ἀπὸ τὸν Γ' Οἶκο τοῦ Κοντακίου τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου.

¹⁷ Γένεσις, κη', 10 - 13: «Καὶ ἐξῆλθεν Ἰακώβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὄρκου καὶ ἐπορεύθη εἰς Χαρράν. 11 καὶ ἀπήνηθη τότε καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ· ἔδω γὰρ ὁ ἥλιος· καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ τόπου, καὶ ἔθηκε πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ. 12 καὶ ἐνυπνιάσθη, καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῆ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς. 13 ὁ δὲ Κύριος ἐπεστήρικτο ἐπ' αὐτῆς καὶ εἶπεν· ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ τοῦ πατρός σου, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ· μὴ φοβοῦ.»

ἀπαντοῦν πουθενὰ ἄρρυθμα μέλη. Ἔχουμε μέλη σύντομα, ἀργά, ἀργοσύνομα, πού μπορεῖ νὰ ψάλλωνται μὲ ταχεῖα, βραδεία ἢ μετρία χρονικὴ ἀγωγή, ἀλλὰ ἄρρυθμα μέλη ὄχι¹⁸.

Ὁ Ρυθμὸς εἶναι τὸ στοιχεῖο τὸ ὁποῖο δίδει πνοὴ στὸ Μέλος. Ἄπαξ καὶ ἡ μελωδία τεθεῖ σὲ ρυθμικὴ τάξη, λαμβάνει ζωὴ, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Πρωτόπλαστος Ἀδὰμ ἔλαβε ζωὴ, ὅταν ὁ Κύριος τοῦ ἐμφύσησε πνοὴ ζωῆς: «Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.»¹⁹ Τότε, ἄρχισε ρυθμικοὺς τοὺς κτύπους τῆς ἢ καρδιὰ τοῦ Προπάτορος καὶ μὲ ρυθμικοὺς παλμοὺς ξεκίνησαν νὰ ἐργάζονται οἱ παλμοὶ τοῦ σώματός του· ἔκτοτε, ρυθμικῶς ἀναπνέει, ρυθμικῶς περιπατεῖ. Ὅταν ὁ Ρυθμὸς διακοπεῖ ἢ διαταραχθεῖ ἢ πάψει νὰ εἶναι Ρυθμὸς, τὸ Μέλος ξεψυχᾷ, διαλύεται, μένει μόνον ὕλη, ἄνευ ψυχῆς, ὡς ἓνα νεκρὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχουν ἄρρυθμα μέλη στὴν Ψαλμική: Διότι τὰ ἄρρυθμα εἶναι ἄψυχα καὶ ἀπνευμάπιστα. Πῶς μποροῦν νὰ τυπάνουν τὸν «ὄλον» ζῶντα ἄνθρωπον;

Πρωτογενὲς στοιχεῖο τοῦ Ρυθμοῦ εἶναι ὁ «ἀτμητος Χρόνος», αὐτὸς πού φανερώναται στὴν ἀκοὴ καὶ ὀπτικοποιεῖται γιὰ χάρη τῆς ὁράσεως μὲ μία Κρούση, ἓνα κτύπημα τοῦ χεριοῦ ἢ τοῦ ποδιοῦ σὲ σταθερὴ ἐπιφάνεια. Ἡ Κρούση αὐτὴ ὡς μονάδα εἶναι ἓνα «ὄλον», ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι καὶ ἀδιαιρέτως διμερής: Γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ, πρέπει τὸ χέρι νὰ πέσει ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω ὀρμητικῶς καί, ἀφοῦ προσκρούσει ἐπὶ σταθερᾶς ἐπιφανείας, νὰ ἀναπηδήσει στὴν ἀρχικὴ του θέση. Ἡ μία αὐτῆ Κρούση, ἢ «ἀσυνθέτως διμερής», εὐκόλα παραπέμπει στὴν «ἀσυνθέτως διμερῆ» φύση τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἀκόμη στὴν «ἀσυνθέτως διμερῆ» φύση τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ²⁰.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ χρονικὴ τακτοποίηση τοῦ Μέλους τὸ ἀναγκάζει νὰ πειθαρχεῖ στὴν σταθερὰ Κρούση, ὑποδηλώνοντας, προβάλλοντας καὶ καλλιεργῶντας τὴν ἀρετὴ τῆς ὑπακοῆς. Τὸ χέρι, πού κρούει σταθερά, τηρῶντας καὶ καταμετρῶντας τὸν Χρόνο, δὲν μπορεῖ νὰ παρακωλύεται ἀπὸ τοὺς μετεωρισμοὺς τοῦ Μέλους. Τὸ χέρι καθοδηγεῖ τὸ Μέλος ὡς ἄλλος Πνευματικός, ὁ ὁποῖος τηρεῖ τὴν ἀκρίβεια τῆς πίστεως καὶ δεικνύει τὸν Χριστό. Ἡ φωνὴ εἶναι ὁ «ὑποτακτικός», ἐνῶ τὸ χέρι εἶναι ὁ «Γέροντας», στὸν ὁποῖο ἡ φωνὴ ὀφείλει ἀδιαμαρτύρητη ὑπακοή. Οἱ χαμένοι Χρόνοι κάνουν τὸ Μέλος νὰ ὁμοιάζει μὲ ὑποτακτικὸ ἀνυπότακτο καὶ «θεληματάρη». Μέλος καὶ Ρυθμὸς δὲν νοοῦνται τὸ ἓνα ἄνευ τοῦ ἄλλου, ὅσο δὲ ἀρμονικότερα συνεργάζονται, τόσο ἐκλεκτότερο ἀποτέλεσμα παράγουν. Ἡ ἀρμονικὴ συνύπαρξη καὶ συνεργία τῶν δύο αὐτῶν «ἐπιμέρους» στοιχείων, γεννᾷ τὸ «ὄλον», πού εἶναι αὐτὴ καθεαυτὴ ἢ Ψαλμωδία.

Τώρα· στὴν ἀρχαιοτάτη ρυθμικὴ θεωρία, τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ ἡ Ψαλμική, στὸν λεγόμενο Τονικὸ Ρυθμὸ, ὁ «ἀτμητος Χρόνος» ἢ Σημεῖον ἀποτελεῖ συστατικὸ στοιχεῖο τῶν δομικῶν μονάδων τοῦ Ρυθμοῦ, πού καλοῦνται Πόδες. Οἱ Πόδες εἶναι δύο εἰδῶν, 2σημοὶ καὶ 3σημοὶ: Ἐνα 2σημο «ὄλον», ἀποτελούμενο ἀπὸ δύο «ἀτμητους Χρόνους» καὶ ἓνα 3σημο «ὄλον», συγκείμενον ἐκ τριῶν Χρόνων, τὰ ὁποῖα, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι δομικὲς μονάδες, μετρῶνται μὲ μία Κρούση τὸ καθένα. Αὐτὴ ἢ Κρούση, πάντοτε «ἀσυνθέτως διμερής», στὴν προκειμένη περίπτωσι δεικνύει καὶ καταμετρᾷ Πόδες -ἓναν κάθε φορά- 2σήμους ἢ 3σήμους. Ἐὰν δὲ, ὅπως σημείωσα προηγουμένως, ἢ «ἀσυνθέτως διμερής» Κρούση μπορεῖ νὰ τυπάνει τὸν Θεοῦ ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστόν, ὁμορφα δύναται, νομίζω, νὰ ταιριάζει, ἐν προκειμένῳ, ἢ ἐλπιδόφορος Κυριακὴ διαβεβαίωσις, «οὗ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἓμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἴμι ἐν

¹⁸ Αὐτὸ ἃς τὸ κρατήσουμε, προκειμένου νὰ τὸ ἔχουμε ὡς κριτήριον στὸ ψάλσιμό μας, κατὰ πόσον αὐτὸ εἶναι παραδοσιακὸ καὶ «Βυζαντινόν». Ὅ,τι ἀρρυθμῶς ψάλλουμε, εἶναι, μετὰ βεβαιότητος, ἐξωτερικὸ μέλος.

¹⁹ Γένεσις, β', 7.

²⁰ Πρὸς ἀποφυγὴν παρερμηνειῶν διευκρινίζω· τὸ ἐπίρρημα «ἀσυνθέτως» μεταχειρίζομαι μὲ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ μουσικὴ ἔννοιά του, δηλαδὴ, ἐνιαίως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως, ὅπως χρησιμοποιεῖται στὸν μουσικὸ ὄρο «δίτονον ἀσύνθετον», πού δηλώνει τὸ ἐνιαῖο μουσικὸ διάστημα 24 κομμμάτων τοῦ Ἐναρμονίου Γένους.

μέσω αὐτῶν.»²¹ Βεβαίως, ἐντὸς τῶν Ποδῶν ἡ χρονικὴ μονάδα δὲν καταργεῖται, δὲν ἀφανίζεται διατηρεῖ τὴν ἀξία της, τύπος οὕσα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τὸ ὁποῖο, ὡς Εἰκόνα τοῦ Θεοῦ Λόγου, εἶναι μοναδικὸ καὶ δὲν ἀφομοιώνεται μέσα στὸν ὄχλο ἢ τὸ πλῆθος.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει, εἴτε γίνονται ἀποδεκτοὶ οἱ ἀνωτέρω συμβολισμοί, εἴτε ὄχι, ἀδιαμφισβήτητο γεγονὸς εἶναι, ὅτι ὅλα τὰ δομικὰ στοιχεῖα τοῦ Ρυθμοῦ (Χρόνος, Κρούση, Πόδες κ.ο.κ.) ἀποτελοῦν τὰ «ἐπιμέρους», ἐνῶ ὡς «ὄλον» δέον νοεῖσθαι αὐτὸς ὁ Ρυθμὸς ὡς ἔννοια πνοῆς / ψυχῆς τοῦ Μέλους.

• **«Ἐπιμέρους» τὰ Σημαδῶφωνα καὶ τὰ λοιπὰ σημειογραφικὰ σύμβολα, «ὄλον» ἢ Σημειογραφία.** Ἐδῶ, τώρα, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε πολλά. Θὰ ἀρκεσθῶ σὲ ἐπιγραμματικές, μόνον, παρατηρήσεις. Τὸ σύστημα τῆς Σημειογραφίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, παλαιὸ ἢ νέο, στενογραφικὸ ἢ ἀναλυτικὸ, ἀποτελεῖ, στὴν προκειμένη περίπτωση, τὸ «ὄλον». Ὅλα τὰ δομικὰ του στοιχεῖα (Μαρτυρίες Ἦχων ἢ Φθόγγων, Σημαδῶφωνα καὶ Συνθέσεις, Ἄργιες καὶ Συνάγματα, Χειρονομίες ἢ Ὑποστάσεις, Φθορὲς καὶ Χρόες) εἶναι, σαφῶς, τὰ «ἐπιμέρους». Οὔτε ἐδῶ, βεβαίως, λείπουν οἱ τύποι.

Τὰ Σημεῖα καὶ τὰ Σύμβολα τῆς Σημειογραφίας ἀποτελοῦν τὴν ὀπτική παράσταση καὶ καταγραφή τοῦ Μέλους, τὴν εἰκόνα του. Ἄν τὸ σκεφθεῖ κανεὶς, ὑπάρχει καὶ ἐδῶ παραδοξότητα: Βλέπω τὸ Μέλος. Τὸ Μέλος ὡς ἦχος ἀκούεται, ἀλλά, πλέον, μὲ τὴν Σημειογραφία καὶ ὁρᾶται. Ὁ ὀφθαλμὸς καθίσταται Συνείδησις (συνειδητοποίησης) τοῦ Μέλους ὡς εἰκόνας. Χωρὶς τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲν παραπέμπονται ὀρθῶς πρὸς τὸν ἠγεμόνα καὶ καθοδηγητὴ ἐγκέφαλο (= Πνευματικὸς) τὰ σήματα τῆς πορείας τοῦ Μέλους, τὰ ὁποῖα ἐκπέμπονται ἀπὸ τὰ Σημαδῶφωνα. Ἡ Σημειογραφία, ἐπομένως, δημιουργεῖ τὴν «φαντασία» τοῦ Μέλους ἐντὸς τοῦ νοῦς μας. Παραλλήλως, δύναται νὰ μᾶς προσφέρει βαθύτατους θεολογικοὺς τύπους, ικανοὺς νὰ διδάξουν τὴν ἱερὰ ἱστορία καὶ τὴν θεολογία τῆς πίστεως στοὺς ἐντρυφῶντας. Ἀναλυτικότερα, κατὰ κατηγορία σημαδῶν:

Ἡ Μαρτυρία τοῦ Ἦχου, ὡς ὁ Πρόδρομος τῶν σημαδῶν, προετοιμάζει πὺς ὁδοὺς τοῦ Μέλους. Τὰ σύμβολα τῶν Μαρτυριῶν τῶν Φθόγγων καθοδηγοῦν τὴν κίνηση τοῦ Μέλους, ὅπως οἱ Προφήτες (ἀρκτικές Μαρτυρίες) προόρισαν, οἱ Ἀπόστολοι (ἐνδιάμεσες Ἐντελεῖς Μαρτυρίες) ἐκήρυξαν, οἱ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας (ἐνδιάμεσες Ἀτελεῖς Μαρτυρίες) ὀρθοτομοῦν καὶ καθοδηγοῦν τὸ δόγμα καὶ καθίστανται οἱ ὁδοδείκτες τῆς πίστεως. Ὅσο γιὰ πὺς Τελικὲς Μαρτυρίες, προσωπικῶς, μοῦ θυμίζου τοὺς Προφήτες τῶν Ἐσχάτων τῆς Ἀποκαλύψεως, οἱ ὁποῖοι ἦσαν στὴν ἀρχὴ καὶ ξαναέρχονται στὸ τέλος νὰ ὁμολογήσουν κατὰ τοῦ Ἀντιχρίστου καί, τελικῶς, νὰ μαρτυρήσουν.

Τὰ Σημαδῶφωνα τῆς Νέας Μεθόδου Σημειογραφίας ἀποτελοῦν τὸν κύριο κορμὸ τοῦ ὑπερπολύκλαδου καὶ ὑψηλοῦ, συνάμα βαθύριζου δένδρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς Παρασημαντικῆς. Καὶ εἶναι μὲν γνωστὲς οἱ θεολογήσεις περὶ Σωμάτων καὶ Πνευμάτων ἐν τοῖς Σημαδῶφωνοις, γι' αὐτὸ δὲν θὰ μείνω σὲ αὐτές, οὔτε στοὺς συσχετισμοὺς καὶ πὺς συνθέσεις τους ἢ πὺς κυριαρχίες καὶ πὺς ὑποταγές τους. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε, ὅμως, νὰ ἐκφράσω κάποιες σκέψεις γιὰ τὸ πῶς αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ὀφέλημα στὴν διδασκαλία τῆς πίστεως. Πόσες φορές, ὡς διδάσκαλοι (τάχα) τῆς Ψαλτικῆς, δὲν βρεθήκαμε ἀντιμέτωποι μὲ μαθητές μας, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὅλες πὺς προϋποθέσεις νὰ καταστοῦν ἐπαινετοὶ ἱεροψάλτες, ἀλλὰ ἔχουν κάποια ἀσθένεια στὴν πίστη (γιὰ τὴν ὁποία αὐτοὶ δὲν εὐθύνονται σχεδὸν ποτέ). Θὰ πῶ τοῦ μαθητοῦ μου: Δυσκολεύεσαι, παιδί μου, νὰ κατανοήσεις τὸ δόγμα τῆς Τριαδικότητος τοῦ Ἁγίου Θεοῦ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κατανοήσει ὁ νοῦς σου; Ἴσως σοῦ φαίνεται καὶ ἀδύνατον νὰ ὑπάρχει κάπ τέτοιο; Μά, γιὰ δεῖς τὰ Σημαδῶφωνα τῆς Ψαλτικῆς, πὺς τόσο ἀγάπησες. Δὲν εἶναι, νομίζεις, καὶ αὐτὰ τρισυπόστατα; Τί εἶναι ἡ Πεταστή, παρὰ τρισυπόστατη, ἀφοῦ, εἰς

²¹ Ματθ., ιη', 19 - 30. «Πάλιν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. 20 οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.»

τύπον τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ, περικλείει ἐντός της φωνή, χρόνο (διάρκεια) καὶ ποιότητα. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Ὁξεῖα καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ σημάδια τῶν Φωνῶν, τὰ λεγόμενα Ποσοτικά. Ἀλλά, καὶ ἂν μοῦ πείς, ὅτι στὴν Νέα Μέθοδο δὲν εἶναι ὅλα τὰ Ποσοτικά τρισυπόστατα, καθόλου δὲν θὰ σὲ διαψεύσω, ἀλλὰ θὰ σοῦ θυμίσω, ὅτι εἶναι δισυπόστατα εἰς τύπον τοῦ Θεανθρώπου, ἢ εἰς συμβολισμό τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ προικισμένου διὰ σώματος καὶ ψυχῆς.

Καὶ ἄλλα τέτοια μποροῦμε νὰ ἐπισημαίνουμε κατὰ τὴν διδακτικὴν πράξιν, προκειμένου ἢ διδασκαλίαν τῆς Ψαλτικῆς νὰ μὴν εἶναι μόνον διδασκαλία μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ θεολογίας, νὰ καθίσταται κατήχησις πίστεως. Ἄλλο παράδειγμα: Τὰ Σώματα τῆς Σημειογραφίας εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα (Ὀλίγον, Ὁξεῖα, Πεταστή, παλαιότερα ἢ Ἀπόστροφος, τὸ Κούφισμα ἢ τὸ Πελαστόν) καὶ δὲν εἶναι μόνον ἓνα, ὅπως πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι καὶ τὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα, μὲ πολλὰ καὶ ποικίλα ἁγιοπνευματικὰ χαρίσματα. Ἐφόσον, λοιπόν, τὰ Σημαδῶφωνα μποροῦν νὰ σταθοῦν εἰς τύπον τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὑλικά, ἄρα καὶ θνητά, διότι ἔχουν σῶμα, τὸ ὁποῖο θνήσκει, ὅταν ὀλοκληρωθεῖ ὁ χρόνος τῆς «ζωῆς» τους. Δίνουν, τότε, τὸν τόπο τους σὲ ἄλλα Σώματα, γὰρ νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ ἐκεῖνα ἐντός τῆς ἐμμελοῦς δημιουργίας καὶ νὰ κάνουν τὸν κύκλο τῆς ἐμμελοῦς «ζωῆς» τους. Ἐκαστο Σημαδῶφω-νο, ὅπως ὅλοι οἱ θνητοί, ἔχει μία ζωὴ, δηλαδὴ, διάρκεια ἐνὸς Χρόνου. Ἐνδέχεται, πάντως, ὁ βίος αὐτὸς νὰ λαμβάνει χρονικὴ παρατάσεις διὰ Χρονικῶν Σημείων, τῶν λεγομένων Ἀργιῶν, ὅπως ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νὰ λαμβάνει παρατάσεις ἀπὸ τὴν μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ μὲ ὄρον τὴν μετάνοιαν. Μή-πως, ὅμως, δὲν μπορεῖ καὶ νὰ διακοπεῖ βιαίως ἢ ἀποτόμως ὁ θνητὸς βίος, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν στα Σημαδῶφωνα ἐσκήψουν καταλυτικὰ τὰ Συνάγματα (Γοργά, Δίγοργα, Τρίγοργα), δῆμοι ἐκκόπτοντες κεφαλὰς καὶ ἄκρα, τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ τέλος τῶν διαρκειῶν τῶν Φωνῶν; Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὑπῆρξαν καὶ ὀρισμένοι θνητοί, λίγοι - ἐλάχιστοι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τὸ σπουδαῖο (ἴσως καὶ τραγικὸ ἀναλόγως πῶς τὸ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς) προνόμιο, νὰ γευθοῦν τὴν ἐμπειρίαν δύο ζωῶν καὶ δύο θανάτων, ὡς ὁ τριή-μερος Λάζαρος, αὐτὸ δὲ, σὲ σχέσιν μὲ τὰ λοιπὰ Σημαδῶφωνα, θυμίζει τὴν Ὑπορροήν, τῆς ὁποίας ἡ διάρκεια παρατείνεται σὲ δύο ζωές (= Χρόνους) καὶ μπορεῖ ἀρίστως νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς σχετικὸς τύπος. Ἐνα μόνον ἂς ληφθεῖ ὑπόψιν, ὅτι τὰ Σημαδῶφωνα, ὡς ἔχοντα ψυχὴν (τὸν Χρόνον), ἂν καὶ θνητά, τελικῶς καθίστανται αἰώνια...

Πολὺ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ συμβολισμὸς τῶν Μεγάλων Ὑποστάσεων τῆς παλαιᾶς στε-νογραφίας. Ἄν οἱ Φωνές εἶναι τύπος τῶν θνητῶν ἀνθρώπων, οἱ ἄλλως γνωστὲς ὡς Χειρονομίες, μπορεῖ νὰ ἀντιπροσωπεύουν τοὺς ἁγίους Ἀγγέλους. Αὐτὲς φανερώνουν καὶ συνάμα κρύβουν τὸ Μέλος. Ἐχουν τὸ Μέλος, ἀλλὰ τὸ φυλάσσουν κρυφὸ ἀπὸ τοὺς μὴ μυημένους, τοὺς βεβήλους καὶ ἀσεβεῖς, οἱ ὁποῖοι, γὰρ νὰ τὸ μάθουν, ὀφείλουν, πρωτίστως, νὰ ἔχουν «φόβον τοῦ Κυρίου», ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἅγιοι Ἄγγελοι διακονοῦν, φυλάσσουν καὶ φανερώνουν τὰ μυστήρια τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ στὸν λαὸ Του.

Ἀντιθέτως, στὴν Νέα Μέθοδο, οἱ Χαρακτῆρες Ποιότητος, οἱ ὁποῖοι στολίζουν τὸ Μέλος, τὸ δη-λούμενο μὲ τοὺς Χαρακτῆρες Ποσότητος, μποροῦν κάλλιστα νὰ προσομοιωθοῦν μὲ τὸν κτιστὸ «κόσμο» (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ στολιδιοῦ). Ζῶα, φυτὰ καὶ λοιπὰ ἔμβια ὄντα ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν Κύριον νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀναψυχὴν καὶ πῆς λοιπὰς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου: «Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν. 19 καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἔπι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἦγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. καὶ πᾶν ὃ ἂν ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ. 20 καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ ὀνόματα πᾶσι τοῖς κτήνεσι καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ...»²². Βεβαίως, τὰ ἐν λόγῳ δημιουρ-

²² Γένεσις, β', 18 - 20: «Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν. 19 καὶ ἔπλασεν ὁ Θεός ἔπι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἦγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. καὶ πᾶν ὃ ἂν ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ. 20 καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ ὀνόματα πᾶσι τοῖς κτήνεσι καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ...»

γήματα ἐπλάσθησαν ἀπὸ τὸν Κύριο μεθ' ἑνὸς καὶ πεπερασμένη, μὴ αἰώνια φύση. Εἶναι ζῶντα, ἀλλὰ, ὅταν ὀλοκληρώσουν τὸν σκοπὸν τοῦς, ὁδηγοῦνται μετὰ τὸν θάνατόν τοῦς στὴν ἀνυπαρξία. Ἔτσι καὶ τὰ Ποιοτικά (Ἄφωνα) Σημάδια, στερούμενα σώματος καὶ ψυχῆς (φωνῆς καὶ χρονικῆς διάρκειας), ἐπινοήθηκαν νὰ προστρέχουν στὴν ὑπηρεσία καὶ διακονία τῶν Ἐμφώνων. Τὰ τελευταία εἶναι ἀνώτερα καὶ ἀξίζουσιν νὰ διακονοῦνται, διότι ἔχουν ἔμφιστη ἀποστολὴ νὰ ὑπηρετοῦν τὸν λόγον/Λόγον τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ, ἄλλωστε, τὰ Ἄφωνα δὲν μαρτυροῦνται ἀπὸ Μαρτυρίες καί, τέλος, κατὰ κάποιον τρόπο, χάνονται.

Εἶναι, ἀκόμη, καὶ τὰ σημεῖα τῶν Φθορῶν καὶ Χρωῶν. Τί νὰ ποῦμε γι' αὐτά; Ἀλλοίμονο στὸ Μέλος, ἐὰν πρὸ τέλους δὲν λυθεῖ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς Φθορᾶς / Φθορᾶς του, γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν πρωτέρα του ἀφθορη κατάστασι, ἀναγνωρίζοντας ὅτι ὁ «ζυγὸς / Ζυγὸς τοῦ χρηστοῦ καὶ τὸ φορτίον του ἐλαφρόν ἐστιν»²³ χάνεται ἢ ἐλπίς τῆς σωτηρίας του.

Κλείνοντας καὶ τὴν ἐν λόγῳ ἐνόητα περὶ τῆς ψαλτικῆς Σημειογραφίας, ἀνακεφαλαιώσω καὶ τονίζω ὅτι αὐτὴ, παρὰ τὴν πολυσημεῖα καὶ τὴν πολυδιάσπασήν τῶν «ἐπιμέρους» στοιχείων της, στὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖ ἓνα ἐνιαῖο, σημαντικώτατο, «ὄλον» τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης.

• «Ὅλον» ἢ θεωρία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, ὡς ἐνὸς ξεχωριστοῦ, παγκοσμίως μοναδικοῦ σὲ σύλληψιν καὶ ἀνεπανάληπτου μουσικοθεωρητικοῦ συστήματος, δημιουργημένου ἀπὸ τὴν βαθιὰ ἀγάπην, ποῦ γεννᾷ ἢ πίστιν στὸν Ἅγιον Τριαδικὸν Θεόν. «Ἐπιμέρους» ὅλες οἱ θεωρητικὲς πτυχὲς τῆς τέχνης καὶ τὰ ποικίλα θεωρητικὰ ζητήματα αὐτῆς, τὰ ὁποῖα, ὡς γνωστόν, δὲν εἶναι ὅλα λυμένα. Ἴσως πρέπει νὰ ἀναρωτηθοῦμε: Μήπως, ἀποτελεῖ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἢ μὴ ἐπίλυσις τῶν θεωρητικῶν καὶ σημειογραφικῶν ζητημάτων, ποῦ ἐκκρεμοῦν στὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ; Μήπως, ἢ παντοῖα σχολαστικὴ καὶ προσωποκεντρικὴ ἐνασχόλησή μας μετὰ τὴν Ψαλτικὴ δὲν εἶναι τὸ κατ' εὐδοκίαν θέλημά Του; Μήπως, ὁ Κύριος ἀναμένει, ἢ εὐλογημένη χορεία τῶν ἱεροψαλτῶν, μουσικῶν, μουσικολογούντων, μουσικολόγων νὰ δεῖ καὶ ἀναγνωρίσει τὰ ἀνθρώπινα ὄριά της καὶ τὴν πεπερασμένη φύσιν της; Μήπως, ὁ Κύριος, χωρὶς νὰ μᾶς ἀποτρέπῃ ἀπὸ τὴν μελέτην, ἄσκησιν καὶ ἔρευναν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, μᾶς παιδαγωγεῖ, προκειμένου νὰ συνειδητοποιήσουμε, ὅτι αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ εἶναι αὐτοσκοπὸς στὴν σπουδαία ἐποῦτή λατρευτικὴ τέχνη, λατρευτικὴ θυσία, γιὰ τὴν ἀκρίβειαν, συμφῶνως πρὸς τὴν προτροπὴν Αὐτοῦ τοῦ Ἰδίου στὸ ψαλμικόν: «14 Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ Ἐψίστῳ τὰς εὐχὰς σου· 15 καὶ ἐπικάλουσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με... 23 θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός, ἣ δεῖξω σοὶ τὸ σωτήριόν μου.»²⁴

• «Ὅλον» εἶναι ὁ Χορὸς τῶν Ψαλλόντων, «ἐπιμέρους» οἱ Χοροὶ τῶν Ψαλτῶν. Ἡ δημιουργία Χορῶν Ψαλτῶν ἔχει σίγουρα τὴν βάση της στὸ πνεῦμα τῶν σοφοτάτων ρήσεων τοῦ Παροιμιαστοῦ, «ἀδελφὸς ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος ὡς πόλις ὄχυρά καὶ ὑψηλή, ἰσχύει δὲ ὡσπερ τεθεμελιωμένον βασιλείον»²⁵ καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, «ἀγαθοὶ οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἓνα, οἷς ἐστιν αὐτοῖς μισθὸς ἀγαθὸς ἐν

²³ Ματθ., ια', 28 - 30: «Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἀναπαύσω ὑμᾶς. 29 ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· 30 ὁ γὰρ ζυγὸς μου.»

²⁴ Ψαλμός μθ', 7 - 14 καὶ 23: «Ἄκουσον, λαὸς μου, καὶ λαλήσω σοὶ, Ἰσραήλ, καὶ διαμαρτύρομαί σοι· ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου εἰμι ἐγώ. 8 οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ ὀλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός. 9 οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. 10 ὅτι ἐμὰ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ ὄρου, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες· 11 ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. 12 ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοὶ εἴπω· ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. 13 μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; 14 θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ Ἐψίστῳ τὰς εὐχὰς σου· 15 καὶ ἐπικάλουσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. (διάψαλμα)... 23 θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός, ἣ δεῖξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου.»

²⁵ Παροιμιαί, ιη', 19.

μόχθῳ αὐτῶν· 10 ὅτι ἐὰν πέσωσιν, ὁ εἷς ἐγερεῖ τὸν μέτοχον αὐτοῦ, καὶ οὐαὶ αὐτῷ τῷ ἐνί, ὅταν πέσῃ καὶ μὴ ᾗ δεύτερος ἐγεῖραι αὐτόν. 11 καὶ γε ἐὰν κοιμηθῶσι δύο, καὶ θέρμη αὐτοῖς· καὶ ὁ εἷς πῶς θερμανθῆ; 12 καὶ ἐὰν ἐπικραταιωθῆ ὁ εἷς, οἱ δύο στήσονται κατέναντι αὐτοῦ, καὶ τὸ σπαρτίον τὸ ἔντριτον οὐ ταχέως ἀπορραγήσεται.»²⁶ Χωρὶς περισσώτερη πολυπραγμοσύνηχ ἐπισημαίνω ὅτι, ἐὰν οἱ πολλοὶ καὶ ποικίλοι Χοροὶ Ψαλτῶν ἀποτελοῦν τὰ «ἐπιμέρους», ὁ ἕνας καὶ μοναδικὰ ἐνιαῖος Χορὸς Ψαλλόντων ὡς «'Όλον» εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία στὴν ἐπουράνια καὶ ἐπίγεια ἄκτιστη, πάντως, διάστασή της, ἡ ὁποία, ὅπως περιέγραφα στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνακινώσεώς μου, ὑμνεῖ καὶ δοξάζει ἀδιαλείπτως «ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ»²⁷ τὸν Ἅγιο Τριαδικὸ Θεό.

• «'Όλον» ἡ Ψαλπικὴ Παράδοση, «ἐπιμέρους» οἱ κατὰ τόπους καὶ χρόνους ποικίλες τοπικὲς ψαλπικὲς παραδόσεις («Υψηλὴ ἢ Σχολές»). Πολὺ συνοπτικὰ· ἐὰν οἱ κατὰ περιοχὲς καὶ κατὰ διάφορες χρονικὲς φάσεις ἀναπτυχθεῖσιν τοπικὲς ψαλπικὲς παραδόσεις, τὰ λεγόμενα «'Υψηλὴ ἢ Σχολές», ὁ πολυποικίλος, πολύφυτος καὶ πολυάνθος κῆπος τῆς μουσικῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, ἀποτελοῦν τὰ «ἐπιμέρους» καὶ παράπλευρα στοιχεῖα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ψαλπικῆς Παραδόσεως, αὐτὴ ἡ τελευταία, ἐνιαῖα καὶ μοναδικὴ στὸ σύνολό της, ἀποτελεῖ τὸ «ὄλον». Ἡ «ὀλότητα» αὐτῆς δὲν διασπᾶται ἀπὸ προσωπικά, τοπικά ἢ ἐθνικά χαρακτηριστικά, τὰ ὁποία μπορεῖ νὰ διαφοροποιῶνται κατὰ τὰ δωρηθέντα ὑπὸ τοῦ Παναγίου Πνεύματος «τάλαντα» στὰ μέλη τῆς μίας, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Οὔτε, πάλι, αὐτὴ ἡ Ψαλπικὴ Παράδοση κινδυνεύει νὰ ἀλλοιωθεῖ ἀπὸ «ζιζάνια», ποὺ κακοὶ ἐργάτες σπέρνουν κατὰ τὴν διάρκειά της νυκτὸς πάνω ἀπὸ τὸν ἀγαθὸ σπόρο, γιὰ τὰ ὁποία ὁ Κύριος ἔδωκε ἐντολή, «ἄφετε συναυξάνεσθαι»²⁸. Αὐτὰ θὰ ἐκπέσουν μόνον τους, θὰ παραμείνουν στὸν «ἠθμὸ» καὶ θὰ βληθοῦν ἔξω, ἡ δὲ Παράδοση, ὅχι ὡς στεῖρα ἐμμονή, ἀλλὰ ὡς ὑπακοὴ στὴν Παροιματικὴ ἐντολὴ «μὴ μέταιρε ὄρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου»²⁹, θὰ συνεχίσει συμπορευομένη μετὰ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ Ἔσχατα.

• Τέλος· «'Όλον» ἡ Ψαλμωδία ὡς λατρευτικὸν βίωμα, «ἐπιμέρους» τὰ συστατικὰ τῆς Ψαλμωδίας στὴν λατρευτικὴ πράξι. Ἀπὸ τὴν ἕως ἐδῶ ἐξέλιξη τῆς παρούσης μελέτης, καθίσταται, νομίζω, σαφές ἔστω ἐμμέσως-, ὅτι οἱ ὅροι Ψαλπικὴ Τέχνη καὶ Ψαλμωδία διαφοροποιῶνται μεταξύ τους ἢ τουλάχιστον πρέπει νὰ διαφοροποιῶνται. Ἡ Ψαλπικὴ Τέχνη ὡς ὅρος εἶναι στενότερος σὲ σχέση μετὰ τὴν Ψαλμωδία καὶ δηλώνει τὸ ἐκκλησιαστικὸ μέλος (= ἄσμα), ὅπως αὐτὸ ἐξελιχθῆ καὶ διαμορφώθηκε στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ὑπὸ συγκεκριμένο κάθε φορὰ θεωρητικὸ καὶ σημειογραφικὸ ὑπόβαθρο. Ἡ Ψαλμωδία, ὅμως, ὡς ὅρος εἶναι εὐρύτατος. Μπορεῖ νὰ δηλώνει ἕνα φάσμα δεδομένων, ἀπὸ τὴν «κατὰ μόνας» ἢ «ἐν τοῖς κελλίοις» σπιχολόγησι, ἄνευ μέλους, (ἀπλὴ ἀνάγνωσι) τῶν Ψαλμῶν

²⁶ Ἐκκλησιαστικῆς, δ', 9 - 12.

²⁷ Ἀπὸ τὴν εὐχητικὴ ἐκφώνησι τῆς Θείας Λειτουργίας: «Καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἐνὶ στόματι, καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν καὶ ἀνυμνεῖν τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά Σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.»

²⁸ Ματθ., ιγ', 24 - 30: «Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς λέγων· Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπειραντὶ καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ· 25 ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους ἤλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἔσπειρε ζιζάνια ἀνα μέσον τοῦ σίτου καὶ ἀπήλθεν. 26 ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος καὶ καρπὸν ἐποίησε, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια. 27 προσελθόντες δὲ οἱ δούλοι τοῦ οἰκοδεσπότη εἶπον αὐτῷ· κύριε, οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει ζιζάνια; 28 ὁ δὲ ἔφη αὐτοῖς· ἐχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν. οἱ δὲ δούλοι εἶπον αὐτῷ· θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά; 29 ὁ δὲ ἔφη· οὐ, μήποτε συλλέγοντες τὰ ζιζάνια ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον· 30 ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφοτέρω μετὰ τοῦ θερισμοῦ, καὶ ἐν καιρῷ τοῦ θερισμοῦ ἐρῶ τοῖς θερισταῖς· συλλέξατε πρῶτον τὰ ζιζάνια καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δέσμας πρὸς τὸ κατακαῦσαι αὐτά, τὸν δὲ σῖτον συναγάγετε εἰς τὴν ἀποθήκην μου.»

²⁹ Παροιμίαι, κβ', 28.

ὡς ἀτομικὴ προσευχὴ -ὅπως πρὸ πολλοῦ ἔχει ἀποδείξει ὁ καθηγητὴς Ἀθανάσιος Βουρλῆς στὴν μελέτη του *Οἱ περὶ Ψαλμωδίας πληροφορίες τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης (Θεολογικὴ καὶ Μουσικολογικὴ Μελέτη)*³⁰-, ἕως τὴν τέλεση ὁλόκληρων Ἀκολουθιῶν καὶ Μυστηρίων ἀπὸ σύσσωμὴ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα, μὲ ὅ,τι αὐτὴ ἢ τέλεση περιλαμβάνει καὶ συνεπάγεται· δηλαδὴ:

α) Τὸ τυπικὸ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, ποὺ ἀφορᾷ στὴν τάξη καὶ στὴν σειρὰ τῶν ψαλλομένων καὶ τελετουργουμένων κατὰ τὴν τέλεση αὐτῶν.

β) Τὸ τελετουργικὸ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, ποὺ ἀφορᾷ στὶς ἱεροπραξίες καὶ τελετουργικὲς πράξεις, εὐλογήσεις, κινήσεις, εἰσόδους καὶ ἐξόδους, λιτανεύσεις καὶ ὅλο τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν «ἔργων», τοῦ ἱεροῦ κλήρου καὶ τῶν ψαλλτῶν κατὰ τὴν τέλεση αὐτῶν.

γ) Τὴν θυμίαση καὶ τὴν κωδωνοκρουσίαν ὡς ἡχητικὸ «ὑπέδαφος» (τὸ λεγόμενον «μουσικὸ χαλί» ἢ, ξενικῶς, *background*) τοῦ τελετουργικοῦ γίνεσθαι.

δ) Τὴν ἐμμελῆ ἀνάγνωση Ψαλμῶν, Προφητειῶν ἢ ἄλλων προσευχῶν.

ε) Τὴν μυστικῶς ἀνάγνωση (ἐκφώνως, πάντοτε) τῶν (ἀρχ-)ἱερατικῶν εὐχῶν.

ς) Τὴν ἐμμελῆ ἀπαγγελία Ἀποστολικῶν ἢ Εὐαγγελικῶν Περικοπῶν καὶ εἰδικῶν εὐχῶν ὅπως, π.χ., τὸ «Ἄσπιλε, ἀμόλυντε...», τὸ «Καὶ ὁδὸς ἡμῶν, Δέσποτα...» κ.τ.δ.).

ζ) Τὴν ἐμμελῆ ἐκφώνηση δεήσεων, συναπτῶν, εἰρηνικῶν, πληρωτικῶν ἢ τῶν ἀκροτελεύτιων τῶν (ἀρχ-)ἱερατικῶν εὐχῶν καὶ τὰ ὅμοια.

η) Τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη ὡς μουσικὴ ἀπόδοση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων,

θ) Τὸ κανονάρχημα, τὸν ἄριστο τύπο καὶ ἐμπρακτὴ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρετῆς τῆς ὑπακοῆς στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη.

ι) Τὸ ἰσοκράτημα, ὡς τύπος καὶ ὑπευθύνιση ἐκείνου τοῦ «στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου Θεοῦ» τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ ὡς ὑπόμνηση τῆς ἀναγκαϊότητος γιὰ σταθερὰ στάση καὶ ἐμμονὴ στὴν ὀρθοδοξία καὶ ὀρθοπραξία τοῦ Εὐαγγελίου.

ια) Αὐτὴν καθαυτὴν τὴν ἱεροψαλτικὴν στάση καὶ κίνηση ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Ἀναλογείου, ὅχι αὐτὴ ποὺ ἀφορᾷ στὸ τελετουργικὸ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν (π.χ. ψαλτικὴ συνοδεία λιτανεύσεων), ἀλλὰ πὶς παρακελευσματικὲς καὶ προτρεπτικὲς πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα, διδασκτικὲς κατ' οὐσίαν, κινήσεις τοῦ ἱεροψάλτου, ὅπως εἶναι ἢ τύπως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τὸ ἀνεβοκατάβασμα στὸ ψαλτικὸ στασίδιον, οἱ μικρὲς ἢ μεγάλες Μετάνοιες, ἢ ἀφαίρεση ἢ ἐπανατοποθέτηση τοῦ καλπακίου καὶ ἄλλα, ποὺ πρέπει ἀπαρεγκλίτως νὰ προσέχονται καὶ νὰ τηροῦνται ἀπὸ τοὺς ἱεροψάλτες κατὰ πὶς λατρευτικὲς πράξεις.

ιβ) Τὴν μετὰ προσοχῆς καὶ συγκεντρώσεως προσευχὴ, ὥστε ὅλος ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτὸ τὸ «εἶναι» του νὰ καθίσταται ἀδιάλειπτος καὶ ἀκατάπαυστος Ψαλμωδία γιὰ / πρὸς τὸν Κύριον.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἴσως καὶ ἄλλα ἀκόμη ἀποτελοῦν τὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα τῆς Ψαλμωδίας ὡς «Ὅλον», ὡς τὸ μόνον καθημερινό, «ἐν ἑσπέρας καὶ πρωὶ καὶ μεσημερία καὶ παντὶ καιρῷ» καὶ διὰ βίου ἔργον τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ γῆς³¹, ὅταν ὅλες οἱ ὑπόλοιπες μέριμνες τῆς ὑπάρξεώς του, στὴν πραγματικότητα, ἀποτελοῦν πάρεργα.

³⁰ Στὸ βιβλίον του *Θέματα Ἱερῶν Ψαλμωδίας*, τεύχος Α', Ἀθήνα 2000, σελ. 15 - 17.

³¹ Ἄς προσέξουμε στὸν Προϊματικὸ Ψαλμὸ τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἑσπερινοῦ (Ψαλμὸς ργ') τὸν ἐκπληκτικὸν στίχον, «Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ (καὶ ὄχι, «ἐπὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ») καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ (καὶ ὄχι, «ἐπὶ τὰς ἐργασίας αὐτοῦ») ἕως ἑσπέρας». Ποιὸ εἶναι, ἀλήθεια, αὐτὸ τὸ «ἔργον» τοῦ ἀνθρώπου (σὲ Ἐνικό Ἀριθμό), γιὰ τὸ ὅποιο ξυπνᾷ τὸ πρωὶ καὶ ἐξέρχεται στὸν βίον του γιὰ νὰ τὸ ἐργαστεῖ, ἂν ὄχι ἢ εὐχαριστία, ἢ ἀνύμνηση, ἢ εὐλόγηση, ἢ δοξολόγηση, ἢ ἐξομολόγηση (= ἀνύμνηση, δοξολόγηση) καὶ ἢ προσκύνηση τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ; Δηλαδὴ, ἢ ἀδιάλειπτος λόγος καὶ ἔργον καὶ διανοία Ψαλμωδία τοῦ Κυρίου.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Σεβαστοί μου, πατέρες, διδάσκαλοι και καθηγητές, αγαπημένοι ιεροψάλτες, έρευνητές, μουσικολόγοι και παντί τρόπω μουσικολογούντες συνάδελφοι, άπευθυνόμενος σέ όμήγυρη όχι άκραιφινώς μουσικολογική, αλλά κυρίως και ποσοτικώς ιεροψαλτική, έφόσον έχουμε την χαρά και εύλογία τού συνέδριου αυτό να πλαισιώνει μεγάλος αριθμός ψαλτικών χορών και χορωδιών, άνδρικών και γυναικείων, επέλεξα τού παρόν θέμα, έπιθυμώντας να έξάρω μία διάσταση τής Ψαλτικής, ή όποία δέν πρέπει στιγμή να διαλάβει τής προσοχής μας. Ό θεματικός τίτλος τού συνεδρίου, *Ή Ψαλτική Τέχνη στην Σύγχρονη Έκκλησιαστική και Κοινωνική Πραγματικότητα*, ύπονοεί ότι τά δεδωμένα τής σύγχρονης εκκλησιαστικής και κοινωνικής πραγματικότητας έχουν αισθητώς διαφοροποιηθεί από τού κοντινό ή μακρινό παρελθόν, άρα και ή Ψαλτική πρέπει να βλέπεται και άντιμετωπίζεται με γνώμονα τά σύγχρονα αυτά δεδωμένα* και δέν έχει καθόλου άδικο. Έντούτοις, ύπάρχει ένα στοιχείο τής Ψαλτικής Τέχνης, τού όποιο όφείλουμε να τηρήσουμε παραμένον και αναλλοίωτο, παρά τις μεταβολές τής σύγχρονης κοινωνικής και εκκλησιαστικής πραγματικότητας. Αυτό, σίγουρα, δέν είναι ούτε ή σημειογραφία, ούτε ή θεωρία, ούτε ή μελοποιία, ούτε ό,τι καλοϋμε «παράδοση» (ύφολογική, μελοποιητική ή άλλη). Τού μόνο που πρέπει να φυλαχθεί ως κόρη όφθαλμού είναι ό εκκλησιαστικός, λατρευτικός και προσευχητικός χαρακτήρας τής Ψαλμωδίας. Ός γνωστόν, όποιαδήποτε αυτόνόμηση εντός τού Σώματος τής Έκκλησίας αποβαίνει σέ αίρεση, άρα και ή αυτόνόμηση τής Έκκλησιαστικής Μουσικής μπορεί να γεννά (και ήδη ζέννησε) ψαλτικές αποκλίσεις και έριδες και μάχας. Άν, όμως, καταχρώμεθα τά «μουσικά δικαιώματα» τού Κυρίου κατά την Θεία Λατρεία Του, θα όμοιάζουμε με τούς υίους τού Ααρών, οι όποιοι προσέφεραν θυμίαση ανεπιθύμητη στον Κύριο, με «πύρ άλλότριον, ό ου προσέταξε Κύριος αυτοίς»³² και τιμωρήθηκαν αυστηρότατα προς παραδειγματισμόν.

Ένα δεύτερο σημείο, στο όποιο στόχευε ή παρούσα ανακοίνωση, ήταν να καταστεί σαφές ότι, ό Κύριος μεταχειρίζεται τά πάντα, για να διδάξει τόν άνθρωπο και να τού αποκαλυφθεί, προσφέροντάς του τις δωρεές τής Αποκαλύψεως Του, ανάμεσα στις όποιες και την Ψαλμωδία στην Έκκλησία Του, προκειμένου ή Έκκλησία να την χρησιμοποιεί ως μέσον διδασκαλίας, μαθήσεως και κατανόσεως τής θεολογίας, δηλαδή ως μέσον κατηχήσεως και καταρτίσεως τού λαού. Όμως, αναντιρρήτως ισχύει και τού αντίστροφο* οι πατερικές θεολογήσεις περι την Ψαλμωδία και οι ποικίλοι θεολογικοί συμβολισμοί, τούς όποιους μπορεί να έπισημάνει κανείς στην ιερά αυτή τέχνη, δύνανται να καταστούν μέσα κατανόσεως τής μουσικής θεωρίας της και τής μορφολογικής της αναπτύξεως στο πέρασμα τών αιώνων, ή άκόμη και να λειτουργήσουν ως διδακτικό έργαλειό και βοήθημα στην άφομοίωση τών σημειογραφικής φύσεως ζητημάτων αυτής.

Ένα άκόμη* σέ κάθε «όλον» άπαντοϋν όπωςδήποτε και τά «έκ τών ών ουκ άνευ» «έπιμέρους» δομικά ή συστατικά του στοιχεία. Έδω, όμως, έλλοχεύει πάντοτε κίνδυνος -δυστυχώς, πολύ συνήθης στην ψαλτική κοινότητα και στους περι αυτήν-, να αναγράφονται τά «έπιμέρους» σέ αυτοσκοπό. Άλλά, τότε, ύποβαθμίζεται ή δέν αναγνωρίζεται ή -τú χειρότερο- διασπάται τελείως τού «όλον», με άποτέλεσμα να έπέρχονται μικρές μέν, αλλά καταστροφικές, διαφοροποιήσεις στο Σώμα τής Κοινότητος -αυτό, άς μην λησμονοϋμε, άποτελεί μέρος / μέλος τού Σώματος τής Έκκλησίας-, οι όποιες οδηγοϋν σέ έωσφορικού τύπου αυτόνομήσεις. Τά «έπιμέρους», όμως, στοιχεία τού «όλου» δέν είναι

³² Λευϊτικόν, ι', 1: «Και λαβόντες οι δύο υιοί Ααρών Ναδάβ και Αβιοϋδ έκαστος τού πυρείου αυτού έπέθηκαν επ' αυτό πύρ και επέβαλον επ' αυτό θυμίαμα και προσήνεγκαν έναντι Κυρίου πύρ άλλότριον, ό ου προσέταξε Κύριος αυτοίς. 2 και έξήλθε πύρ παρά Κυρίου και κατέφαγεν αυτούς, και απέθανον έναντι Κυρίου.»

ἄλλο ἀπὸ τὰ ποικίλα «τάλαντα» / χαρίσματα τοῦ Παναγίου Πνεύματος πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν Ἐκκλησία καί, ὡς τέτοια, συγκροτοῦν καὶ προάγουν τὴν Ἐκκλησία. Πῶς εἶναι δυνατόν, αὐτὰ νὰ ἀντιμετωπίζονται μὲ μισαλλοδοξία καὶ μικροψυχία, ἀντὶ νὰ ἀναγνωρίζονται μὲ ἀγάπη καὶ μεγαλοκαρδία ὡς ἁγιοπνευματικὲς δωρεές; Ἀποτέλεσμα καὶ καρπὸς τέτοιων ἐφάμαρτων αὐτονομήσεων εἶναι ἡ Θεία Ἐγκατάλειψις³³ καὶ ἡ Θεία Παραχώρησις διαίρεσεως, σχίσματος καὶ ἀκαταλήπτου (καὶ ψαλπικῆς) πολυγλωσσίας³⁴, μία πολυγλωσσία ἰδιαίτερος γνώριμη στὰ ἱεροψαλτικὰ πράγματα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν.

Καὶ ἓνα τελευταῖο* παρατηρῶντας τοὺς ἑαυτοὺς μας, συλλαμβανόμεθα πολλάκις κριτικοὶ καὶ ἐπικριτικοὶ ἀπέναντι στοὺς διδασκάλους καὶ πατέρες μας στὴν Ψαλπικὴ Τέχνη. Δὲν πρέπει, ὅμως, νὰ θεατριζοῦμε τὰ σφάλματα αὐτῶν, στοὺς ὁποίους χρεωστοῦμε τὸ ψαλπικὸ μας «εἶναι», διότι ἐκεῖνοι ἐστεροῦντο τῶν ὑλικοτεχνικῶν ἀνέσεων καὶ διευκολύνσεων τῆς ἐποχῆς μας, ἔζησαν δὲ χρόνους σκληροὺς καὶ ἐπώδυνους. Ἄλλ' ὡς οἱ υἱοὶ τοῦ Νῶε³⁵, ἃς κινούμαστε «ὀπισθοφανῶς» γὰρ νὰ καλύπτουμε μὲ ἀγάπη τὴν ὅποια γύμνια αὐτῶν. Μὴ ἀντιμετωπίζουμε μὲ ἔπαρση τοὺς διδασκάλους καὶ πατέρες μας στὴν Ψαλπικὴ, ὁμοιάζοντες τὸν Ροβοάμ, υἱὸ τοῦ Σολομῶντος, ὁ ὁποῖος ἐξιπάξτετο νὰ καυχᾶται, «ἡ μικρότης μου παχυτέρα τῆς ὀσφύος τοῦ πατρός μου»³⁶, μήποτε, «κακολογοῦντος πατέρα... σβεσθήσεται λαμπτήρ, αἱ δὲ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὄψονται σκότος»³⁷. Ἀποφεύγοντες καὶ ματαιώνοντες τὴν σκληρότητά μας, σίγουρα θὰ ἀκούσουμε τὸν Κύριο νὰ μᾶς παρηγορεῖ: «Ἕμαρτες; ἠσύχασον πρὸς σέ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ.»³⁸

Κ.Χ.Κ. - Βόλος, 30 Δεκεμβρίου 2016,
μνήμη τοῦ Ἁγίου Νέου Ὁσιομάρτυρος Γεδεῶνος τοῦ Καρακαλληνοῦ,
ἐκ χωρίου Κάπουρα ἢ Κάπραινα (σημερινὲς Γλαφυραὶ) τοῦ Βορείου Πηλίου,
τοῦ ἐν Βελεστίνῳ Μαγνησίας μαρτυρήσαντος καὶ ἐν Τυρνάβῳ Λαρίσης ἀθλήσαντος.

Πολυτονισμὸς καὶ διόρθωση τοῦ κειμένου τῆς 30ῆς Μαρτίου 2017,
μνήμη τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου Σιναΐτου, τοῦ συγγραφέως τῆς «Κλίμακος».

Τῷ δὲ Κυρίῳ Χάρις.

³³ «Οὐ μὴ καταμείνη τὸ Πνεῦμα μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας.» Γένεσις, στ', 3.

³⁴ «Δεῦτε καὶ καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν.» Γένεσις, ια', 7.

³⁵ Γένεσις, θ', 23: «Λαβόντες Σῆμ καὶ Ἰάφεθ τὸ ἱμάτιον ἐπέθεντο ἐπὶ τὰ δύο νῶτα αὐτῶν καὶ ἐπορεύθησαν ὀπισθοφανῶς καὶ συνεκάλυψαν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὀπισθοφανῶς, καὶ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν οὐκ εἶδον.»

³⁶ Βασιλειῶν Γ', ιβ', 10.

³⁷ Παροιμίαι, κ', 20.

³⁸ Γένεσις, δ', 7.